

Затверджено на засіданні кафедри
теорії та історії держави і права
від 26 серпня 2025 р., протокол № 1

Зав. кафедри _____ Адамович С.В.

**ПРОГРАМОВІ ВИМОГИ ДО ЕКЗАМЕНУ
З НОРМАТИВНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА» (ЧАСТИНА 1)
ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ 1-ГО КУРСУ
ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «БАКАЛАВР»
НА ПЕРШІЙ СЕМЕСТР 2025-2026 Н. Р.
(СПЕЦІАЛЬНІСТЬ Д8 ПРАВО, ДЕННА ТА ЗАОЧНА ФОРМИ ЗДОБУТТЯ ОСВІТИ)**

Тема 1. Теорія держави і права як наука та навчальна дисципліна

Юридична наука: поняття, об'єкт, предмет, функції. Система (структура) юридичної науки. Загальна характеристика окремих груп наук в системі юриспруденції.

Теорія держави і права як суспільна наука. Поняття, предмет і структура теорії держави і права. Характерні риси теорії держави і права. Теорія держави і права як загальна, фундаментальна, світоглядна, методологічна юридична наука. Виникнення теорії держави і права та історичні етапи її розвитку. Розвиток теорії держави і права в новітню епоху. Теорія держави і права в умовах незалежної України: пострадянські реалії та європейські перспективи.

Функції теорії держави і права. Гносеологічна функція теорії держави і права. Методологічна функція теорії держави і права. Практично-прикладна функція теорії держави і права. Світоглядна функція теорії держави і права.

Поняття методології та методу теорії держави і права. Методи дослідження державно-правових явищ. Класифікація методів пізнання державно-правової дійсності. Загальні принципи дослідження державно-правових явищ. Філософсько-світоглядні та загальнонаукові методи дослідження держави і права. Спеціальні методи дослідження держави і права.

Взаємозв'язок і взаємодія теорії держави і права з іншими суспільними науками. Місце теорії держави і права в системі юридичної науки.

Теорія держави і права як навчальна дисципліна. Співвідношення теорії держави і права як науки і як навчальної дисципліни. Мета, функції та завдання теорії держави і права як навчальної дисципліни

Тема 2. Походження держави

Загальні закономірності виникнення держави. Загальна характеристика та етапи розвитку первісного суспільства. Соціальна влада в первісному суспільстві: характерні риси. Розпад первіснообщинного родового ладу та поява держави. Основні причини та умови виникнення держави.

Особливості виникнення держави в різних народів світу. Європейський шлях походження держави. Азіатський шлях походження держави.

Багатоманітність теорій походження держави та її причини. Патріархальна концепція виникнення держави. Теологічна концепція виникнення держави. Договірна концепція виникнення держави. Психологічна теорія виникнення держави. Теорія насильства. Соціально-економічна (історико-матеріалістична) теорія виникнення держави.

Тема 3. Поняття та сутність держави

Багатогранність держави як явища і багатозначність визначень її поняття. Основні підходи до розуміння держави: історичний ракурс. Сучасне визначення поняття держави. Ознаки, що відрізняють державу від інших аналогічних явищ.

Поняття та ознаки держави. Елементи держави. Поняття публічної політичної влади. Специфічні риси державної влади. Легітимність і легальність державної влади. Суверенітет держави як її центральна ознака. Поняття, ознаки, структура та види державного суверенітету. Співвідношення понять «державний суверенітет», «народний суверенітет» і «національний суверенітет».

Сутність держави. Соціальна сутність держави. Класові та загальносоціальні моменти в соціальній сутності держави. Соціальне призначення сучасної держави.

Типологія держави: поняття, критерії, загальна характеристика. Сучасні підходи до історичної типології держав. Формаційний підхід до історичної типології держав. Цивілізаційний підхід до історичної типології держав. Історичні типи та різновиди держави. Давньосхідна держава. Рабовласницька держава. Феодальна держава. Буржуазна держава. Соціалістична держава. Сучасна держава: загальна характеристика. Перехідний тип держави.

Тема 4. Функції держави

Поняття та зміст функцій держави. Взаємозв'язок між сутністю держави та її функціями. Фактори, що визначають напрямки діяльності держави та зміст її функцій. Класифікація функцій держави. Еволюція функцій держави.

Поняття та характеристика зовнішніх і внутрішніх функцій сучасної держави. Політична, економічна, соціальна, культурна, фінансова, екологічна, правоохоронна та інші внутрішні функції держави. Функції оборони держави, підтримання світового порядку, міжнародного співробітництва та інтеграції у світову економіку як основні зовнішні функції держави.

Поняття форм здійснення функцій держави. Поняття та різновиди правових форм здійснення функцій держави. Поняття та різновиди організаційних форм здійснення функцій держави. Методи здійснення функцій держави.

Тема 5. Форма держави

Поняття та елементи форми держави. Форма держави як набір основних параметрів, що характеризують державу. Поняття, суть та критеріальні ознаки форми державного правління, форми державного устрою і державного режиму.

Класифікація сучасних форм державного правління. Поняття та ознаки монархії. Еволюція монархічної форми державного правління. Історичні різновиди монархій. Види сучасних монархій. Абсолютна (необмежена) монархія. Конституційна (обмежена) монархія. Дуалістична монархія. Парламентська монархія. Поняття та ознаки республіки. Історичний розвиток республіки як форми державного правління. Історичні різновиди республіки. Сучасні різновиди республіки. Президентська республіка. Парламентська республіка. Змішані республіки. Нетипові форми державного правління.

Класифікація сучасних форм державного устрою. Проста (унітарна) держава: поняття, ознаки, різновиди. Класифікація складних форм державного устрою. Федерація: поняття, ознаки, види. Конфедерація: поняття, ознаки. Відмінності складних держав від міжнародних об'єднань держав. Історичні різновиди форм державного устрою. Імперія та унія як історичні різновиди форм державного устрою.

Класифікація державних режимів. Демократичний державний режим: поняття, ознаки, види. Ліберально-демократичний державний режим: поняття, ознаки, види. Консервативно-демократичний державний режим: поняття, ознаки, види. Радикально-демократичний державний режим: поняття, ознаки, види. Поняття, ознаки та види недемократичних режимів. Тоталітарний державний режим: поняття, ознаки, види. Авторитарний державний режим: поняття, ознаки, види. Історичні різновиди державного режиму.

Сучасний стан та проблеми форми державного правління, форми державного устрою та державного режиму в Україні.

Тема 6. Механізм та апарат держави

Поняття та структура механізму держави. Поняття, природа і призначення державного апарату. Співвідношення понять “механізм держави” та “апарат держави”. Структура державного апарату.

Принципи організації та діяльності державного апарату. Поняття та значення принципів організації та діяльності державного апарату. Принцип поділу державної влади. Основні положення концепції поділу влади.

Поняття та ознаки органу держави. Класифікація органів держави. Органи законодавчої, виконавчої і судової влади: загальна характеристика. Співвідношення (спільність, відмінність та взаємодія) державних органів та органів місцевого самоврядування.

Особливості державного апарату України. Система державних органів України. Сучасний стан та перспективи розвитку державного апарату України.

Тема 7. Походження та історичний розвиток права

Основні причини та умови виникнення права. Відносна самостійність історичного процесу виникнення і розвитку права та його етапи. Первісне право та його форми. Звичаї, традиції і табу як регулятори поведінки в первісному суспільстві. Трансформація соціальних регуляторів поведінки первісного суспільства в право. Ознаки, що відрізняють норми права від правил поведінки в первісному суспільстві. Раннє звичаєве право як активний фактор державоутворення. Роль держави у процесі становлення і розвитку права. Співвідношення права, закону та державного примусу. Основні юридичні джерела формування права у різних народів світу. Шляхи виникнення права. Теорії (концепції) виникнення права.

Тема 8. Поняття, сутність та цінність права

Поняття та типи праворозуміння. Загальна характеристика основних теорій права та підходів до праворозуміння. Причини різноманітності підходів до праворозуміння. Юснатуралізм (природно-правовий напрям) та багатоваріантність концепцій природного права. Юридичний позитивізм. Нормативістська теорія права. Соціологічне праворозуміння та його різновиди. Психологічна концепція права. Історична школа права. Марксистська теорія права. Проблема створення універсального поняття права та інтегративний підхід до праворозуміння.

Поняття та сутнісні ознаки права. Поняття та ознаки позитивного права. Сутність права. Регулятивний і ціннісний аспекти права. Цінність права та її виміри. Характеристика основних аспектів цінності права (право та справедливість; право та рівність; право та свобода; право та порядок; право та відповідальність).

Поняття та ознаки функцій права. Класифікація функцій права. Загальносоціальні функції права. Основні спеціальні (власне юридичні) функції права. Регулятивна функція права. Охоронна функція права. Неосновні власне юридичні функції права.

Взаємозв'язок і взаємодія права та держави. Сфери та способи впливу держави на право. Способи впливу права на державу. Право та економіка: основні аспекти співвідношення. Співвідношення права та політики. Відносна самостійність сучасного права.

Тема 9. Принципи права

Поняття та суть принципів права. Класифікація принципів права. Загальнолюдські (цивілізаційні) принципи права. Загальні (основоположні) принципи права. Галузеві, міжгалузеві принципи права та принципи інститутів права. Загальна характеристика принципів права, закріплених в Конституції України. Значення принципів права у правотворчій та правозастосовчій практиці.

Тема 10. Норма права

Поняття та ознаки норми права. Відмінність правових норм від інших соціальних норм. Відмінність правових норм від індивідуальних приписів. Правові норми і правовідносини: взаємозв'язки.

Структура норми права. Елементи типової норми права: гіпотеза, диспозиція і санкція. Класифікація диспозицій, гіпотез і санкцій.

Класифікація правових норм. Види типових норм права. Спеціалізовані (нетипові) норми права: природа, особливості, значення, види.

Зовнішнє вираження правових норм. Норма права і нормативний припис. Співвідношення правової норми і статті нормативно-правового акту. Форми (способи) викладу правових норм: абстрактна і казуїстична; пряма, бланкетна і відсилочна.

Тема 11. Джерела права

Поняття джерела права. Джерело права та форма права. Класифікація формально-юридичних джерел права. Основні види джерел права в сучасних державах. Фактори, які обумовлюють різноманітність джерел права.

Правовий звичай: поняття, ознаки, види. Правовий прецедент як формально-юридичне джерело права та сфера його застосування. Судова практика та її значення в нормативному регулюванні суспільних відносин. Нормативно-правовий договір: поняття, ознаки, види. Загальні принципи права як особливе джерело права. Правова доктрина як джерело права. Формально-юридичні джерела права в сучасній Україні.

Тема 12. Нормативно-правовий акт як джерело права

Поняття та ознаки нормативно-правового акту. Юридична сила нормативно-правового акту. Переваги нормативно-правових актів перед іншими джерелами права. Класифікація нормативно-правових актів. Система нормативно-правових актів в Україні.

Закон в системі нормативно-правових актів України. Поняття та ознаки закону. Вища юридична сила закону. Структура закону. Класифікація законів. Конституція – основний закон держави. Особливості конституційних законів.

Поняття та юридична природа підзаконних нормативно-правових актів. Система підзаконних нормативно-правових актів України.

Поняття юридичної дії нормативно-правових актів та необхідність її чіткого визначення. Дія нормативно-правових актів в часі. Загальні правила початку і закінчення дії нормативно-правових актів в часі. Набрання чинності нормативно-правових актів України. Напрямок дії нормативно-правових актів в часі (пряма, зворотна і переживаюча дія нормативно-правових актів в часі). Особливості та обмеження зворотної дії нормативно-правових актів в часі. Дія нормативно-правових актів за колом осіб. Особливості дії нормативно-правових актів за колом осіб. Дія нормативно-правових актів в просторі. Основні положення, що визначають дію нормативно-правових актів в просторі. Територіальна дія нормативно-правового акту. Екстериторіальна дія нормативно-правового акту.

Тема 13. Правотворчість

Поняття та ознаки правотворчості. Правотворчість і правотворення: співвідношення. Підходи до визначення сутності правотворчості. Фактори, що впливають на процес правотворчості. Функції правотворчості. Суб'єкти правотворчості. Принципи правотворчості в сучасних демократичних державах. Стадії правотворчості. Види та форми правотворчості. Характеристика основних видів правотворчості. Сутність законотворчості. Законотворчий (законодавчий) процес та його стадії. Порядок прийняття законів в Україні.

Тема 14. Система права

Поняття та характерні риси системи права. Структура системи права. Структурні елементи системи права (галузі, інститути та норми права). Приватне і публічне право. Співвідношення національного та міжнародного права.

Поняття та ознаки галузі права. Критерії розмежування галузей права. Предмет і метод правового регулювання. Класифікація галузей права. Система галузей права України. Загальна характеристика основних галузей права України.

Поняття та ознаки інституту права. Класифікація інститутів права.

Тема 15. Система законодавства. Систематизація нормативно-правових актів

Поняття законодавства. Поняття та ознаки системи законодавства. Критерії побудови системи законодавства. Структура системи законодавства. Галузі та інститути законодавства. Співвідношення системи права і системи законодавства.

Поняття і мета систематизації нормативно-правових актів. Форми систематизації нормативно-правових актів. Інкорпорація нормативно-правових актів: поняття, особливості, різновиди. Кодифікація нормативно-правових актів: поняття, особливості, різновиди. Консолідація нормативно-правових актів. Облік нормативно-правових актів.

Підготував:

доцент кафедри теорії та історії держави і права _____ Андріюк В.В.